

medtem ko je spomenik gorniku Kugyju sinteza kiparjevih najboljših spoznanj slikovito realistične dobe. Vsekakor pa so Savinškove spomeniške realizacije svojevrsten člen v verigi naših spomenikov — člen, ki veže nekdanje tradicionalne rešitve z modernimi hotenji zadnjih let.

* *

Savinškov umetniški razvoj je v bistvenih potezah podoben poti njegove generacije, ki se je iz realističnih osnov prebijala do lastnega, sodobnosti primerne izraza. Nezadovoljstvo z doseženo popolnostjo reprodukcije realne narave ga je gnalo v ekspresijo, v deformacije proporcev in oblik. Analitična doba, ki je po navadi na tej poti zelo močna in pomembna, je pri Savinšku le komaj opazen intermezzo. Zato pa pomenijo zanj prvo trdno stopnico naproti »moderni«
dekorativna hotenja njegove železne dobe, ne glede na to, da je bil ta material njegovemu bistvu tuj, neadekvaten. Upoštevati ga moramo kot uspešen korigenz kiparjevih rutinersko-organičnih hotenj, ki so ga dostikrat zapeljala na rob secesije. Vrsta portretov iz leta 1953 pa tudi abstraktne plastike zadnjih let pomenijo kiparjeva kvalitetna viška, ki bosta ostala v naši umetnostni zgodovini zapisana kot Savinškov prispevek slovenskemu kiparstvu.

Marijan Tršar

SREČANJA

BEAT GENERACIJA IN NJENO MESTO V AMERIŠKI SEDANJOSTI IN LITERATURI

Zgodovina zadnjih let je podoba vsemogočne zarote, katere cilj je vsiliti človeštvo določeno raven mehanične zavesti in uničiti sleherno manifestacijo tiste edinstvene in posebne zmožnosti človeškega občutenja stvarnosti, ki je lastna vsem ljudem. V tem smislu je zadušitev razmišljajoče individualnosti že skoraj popolna. Edina resnična in neposredna dejstva, ki jih moremo spoznati in se računati po njih, so namreč vsiljena našim občutkom skozi sisteme množičnih komunikativnih sredstev in prav ti centri posredovanja realnosti so kraji, na katerih so najgloblja in najbolj osebna občutenja in izpovedi najstrože prepevedana, najhuje zasmehovana in zatirana.

Hkrati obstaja v množični zavesti Amerike vrsta razpok — z nenadnimi prodori vpogleda v prostrane najgloblje plasti človeške podzavesti, napolnjene z živčnimi plini, grožnjo vesoljnih smrtonosnih bomb, sovražne in zasovražene birokracije, tajnih policijskih sistemov, nepoznanih kemičnih grozot in morečih sanj.

Ker pa morejo režimi množičnih komunikativnih sredstev posredovati samo uradno sprejemljiva merila in ocene stvarnosti, nihče ne pozna — obsežnosti in moči skrivnega nezavestnega življenja. Nihče v Ameriki ne more vedeti, katere konvencije množičnih posrednikov strahujejo in prepovedujejo resničen vpogled. Policija, časniki, radio, televizija in filmi določajo norme življenja in narekujejo mnenja, diktirajo naše misli.

Pesniki in vsi tisti, ki delijo njihovo mišljenje, ki z njimi sodelujejo, so javno zasramovani. Velikanska množica sadistične policijske birokracije se je

doignila, da bi zaščitena od vlade preganjala razsvetljene, slepila javnost z uradnimi lažmi in ustrahovala in uničila tiste med nami, ki jih je duhovno poglabljanje in razsvetljeno videnje realnosti, kakršna je, napravilo bolne.

Kakšna je v današnji Ameriki usoda tistih, ki odstopajo od splošnih spolnih konvencij, koletistov, vseh, ki jim je zoprno brezobzirno pehanje za denarjem, ki jim je odbratna laž, ki sovražijo vojne in se nočejo pridružiti vojski, da bi morili in ogrožali druge ljudi, vseh, ki želijo svobodno hoditi po svetu, razmišljati, delovati v lastnem iskanju lepote, govoriti resnico javno in glasno, navdihnjeni ob demokraciji? V Ameriki, ki je s pretežnim delom svojega gospodarstva zaprežena v razumske in mehanske priprave na vojno?

Književnost, ki hoče izpričevati resnične vidike ameriške stvarnosti, blatiijo, zasmehujejo in tlačijo tolpe polčlovečkov, katerim strahopetna vdanost, ki jih veže z organizacijo množičnih konvencionalnih posrednikov, brani razumeti in sočustvovati ne samo z lastno notranjo in prvobitno naravo, ampak tudi z vsako manifestacijo nepogojene individualnosti. Pri tem mislim na večino nobinarjev, komercialnih založnikov, književnih kritikov in vrsto profesorjev literature itd. Tako so odgovorili na gibanje za prepoved pesniškega izraza v San Franciscu z umazanijo, srdom, zavistjo, vitriolom in sovražnimi postopki s strani oblasti.

In z nasiljem. Z nasiljem policije, carine, poštnih uradnikov in trustov velikih univerz. Z nasiljem s strani vseh, ki jih je ljubezen do oblasti postavila na položaje, s katerih morejo ukazovati in zatirati druge ljudi, vse, ki se z njimi ne strinjajo.

Stade so namreč strašno visoke — pri tem gre za Ameriko, ki je ponorela v svojem brezobzirnem materialističnem tempu, za Ameriko pod oblastjo policijskega režima, za brezspolno in brezdušno Ameriko, ki se je pripravljena vsak hip bojevati z vsem svetom, da bi obranila zlagano podobo svoje avtoritete.

Koliko hinavcev šteje prebivalstvo Amerike? Koliko trepetajočih jagnjet, ki se bojijo, da bi jih odkrili in razgalili pred svetom? Kakšna je avtoriteta, ki smo jo postavili nad sebe in zaradi katere si ne upamo biti, kar smo? Kdo je, ki sme prepovedati objavljanje in širjenje umetnosti? Kdo in kateri so zarotniki, ki imajo moč določati podobo naših zavesti, omejevati naše seksualne užitke, določati podobo našega dela in naših ljubezni? Kdo so zločinci, ki določajo naše vojne?

(Iz članka Allena Ginsberga, Poezija, nasilje, in trepetajoča jagnjeta, ki je izšel v San Franciscu 26. julija 1959, v časopisu »Chronicle«.)

O beat generaciji, o gibanju, ki se je pojavilo v družbeni stvarnosti Združenih držav Amerike kmalu po koncu druge svetovne vojne, se je zlasti v Ameriki sami marsikaj pisalo. Kljub temu je minilo precej časa, preden je bila književnost najpomembnejših avtorjev, ki so bili ustvarili mit beat generacije in ki so še nadalje bili njeno jedro, deležna resnično objektivne presoje.

Pri nas smo pojav tega gibanja, njegovo razširitev in vrednost posameznih literarnih del dokaj skromno komentirali, čeprav so posebno prvine, kakor jih najdemo pri pesnikih beat generacije, močno vplivale na nekatere ustvarjalce našega najmlajšega pesniškega rodu.

Želel bi omeniti predvsem tri primere, ko je bila poezija beat generacije predstavljena slovenski javnosti. Pravzaprav gre le za dva primera, od katerih

je bil eden — izpod peresa nekega avtorja — objavljen v dveh, skoraj identičnih inačicah. Sicer pa sta oba oziroma vsi trije primeri dovolj značilni za stališča določene skupine ljudi, ki se poleg drugih prištevajo k našim poznavalcem in ljubiteljem kulture.

V maju leta 1965 je bila na sporedu ljubljanske televizije oddaja z naslovom »Poezija ameriške sedanjosti«, v kateri so bile med ostalim predstavljene tudi pesmi Allena Ginsberga in Jacka Kerouaca, dveh najvidnejših avtorjev gibanja beat generacije. Pričakovati je bilo, da bodo mnogi gledalci sprejeli to izredno udarno, brezobzirno in divjo poezijo z osuplostjo, nekateri verjetno celo z zgražanjem. Bržkone pa nihče med tistimi, ki so oddajo pripravili, ni bil pripravljen na tako ostro reakcijo, kakršna je sledila s strani vplivne osebnosti, ki je skrbela za ideološko uravnovešenost naše kulturne ravni. Dan po oddaji je izrazila željo, da bi se sestala z vsemi ljudmi, ki so odgovorni za televizijski program naše postaje. Ko so njeni želji ugodili, je nič hudega slutečim zbranim napravila čedno pridigo o tem, kakšno poezijo bi smeli in kakšne poezije ne bi smeli uvrščati v televizijski spored. Z ogorčenim prepričanjem je ugotovila, da poezija, kakršna je bila na programu prejšnji večer, nikakor ni primerna. Da je bila oddaja v celoti nespodobna in prava sramota za našo kulturo. Da so bile pesmi, ki so jih posredovali našemu socialističnemu človeku, primeri dekadence in nemorale v najhujši obliki. Da je bila režija oddaje polna opolzkih namigov. Da je bil komentar povsem neustrezen, pregrešen in idejno nepravilen, saj si je komentator v njem drznil celo trditi, da je predstavljena poezija izredno kvalitetna, napredna in borbena, itd., itd. Žal, javnost tedaj in vse doslej ni bila seznanjena s to »afero«, pa tudi kakšnih hujših posledic zadeva za nikogar od »krivcev« ni imela. Vendar so urednika, ki je oddajo sprejel, jo odobril in tudi režiral, resno opomnili, naj podobnih »poizkusov« ne dela več, sicer...

Skoraj hkrati je v reviji »Perspektive« izšel članek pesnika in prevajalca Nika Grafenauerja o poeziji Lawrencea Ferlighettija, v katerem avtor poleg omenjenega pesnika obravnava tudi druge predstavnike beat generacije. Sestavek označuje vrsta nelogičnosti, nesmislov in nedoslednih pripomb ter je po svojem tonu nov, značilen napad na poezijo beat generacije, o kateri pisec trdi, da izhaja iz nihilistične duhovne osnove in da pomeni beg v primitivnost in stihijo. Povsem iste besede uporablja prevajalec tudi v predgovoru k dvema prevedenima pesmima Allena Ginsberga, ki ju je objavil leto dni kasneje, in sicer v šesti številki trinajstega letnika Naših razgledov, dne 31. marca 1964. Iste besede in isti odklonilni, napadalni in omalovažujoči ton, ki izpričuje zagrizen odpor in pomanjkanje vsakršnega razumevanja za poezijo beat generacije sploh in za pesmi Allena Ginsberga posebej, to sta značilnost obeh sestavkov. Temu se ni čuditi, saj je mnenje, ki ga je Niko Grafenauer zapisal, očitno povzeto po drugih, pristranskih kritikih, medtem ko je vsakomur, ki pozna izvornika pesmi in njuna prevoda, jasno, da prevajalec poezije, katero je slovenil, sploh ni razumel, kajti kako bi bilo sicer mogoče, da je v skopih 88 verzih zagrešil več kot dvajset hudih jezikovno-pomenskih napak, ki pogosto povsem spremenijo smisel verzov. V podrobnosti se tokrat ne bom spuščal, tudi dejstvo, da je tovariš prevajalec iz 88 originalnih verzov pričaral 101 verz, me ta hip ne moti. Zato pa sem tem bolj začuden nad dejstvom, da si nekdo, ki tako slabo razume neki tuj jezik, drzne tako suvereno razpravljati o poeziji, ustvarjeni v tem, njemu očitno slabo poznanem jeziku. Iz tega bi zloben kritik lahko sklepal na marsikaj, vendar za tokrat in na tem mestu bodi o tej stvari dovolj. Dovolj tudi uvodnih

besedi. Čas je, da spregovorim o bistvenih vzrokih in značilnostih nastanka, razvoja in pomena gibanja, ki je postalo znano pod imenom beat generacija.

Prvi utripi ~~beatniške~~ zavesti so se jeli pojavljati že v obdobju med zadnjo svetovno vojno, pojavili so se s prvimi seznamami ubitih na bojiščih Evrope, Afrike, Azije in Oceanije, zaznati jih je bilo mogoče v vzdušju splošnega samozadovoljnega optimizma, ki so ga razglašali zvočniki širom po Ameriki, pritajeno so udarjali sredi družbene stvarnosti Amerike, ki se je vojna neposredno ni dotaknila, zakaj dotaknila se je samo posameznikov. In vendar tedaj, sredi odmevov z bojišč in sredi bobnenja zvočnikov še ni bilo mogoče vedeti, kdaj in v kakšni podobi in proti komu bo izbruhnila lava, ki se je nabirala. Ko pa je bila vojna končana in je Amerika s truščem in slavo sprejela in pozdravila svoje heroje — toda toliko mož se ni vrnilo, toliko sijajnih mož je ostalo med mrtvimi v tujih deželah, ves blišč in vsi zmagoslavni govori niso mogli zatemniti njihove smrti — tedaj se je sredi ameriške družbe, ki je obogatela z vojno in ki je priznavala samo svojo, vedno mogočnejšo ekonomsko in politično vplivno, brezobzirno moč, ki se je ravnala po enem samem dokumentu — po dolarskem bankovcu, rodilo gibanje, katerega cilj je bilo spodkopavanje samozavestne mogočnosti take ameriške družbe. In kakor je bila ta samozagledana vsemogočnost dobičkarske družbe velikanskih razmerij, kakor je ta sila, ki so ji bila na razpolago vsa sredstva, težila k zatiranju vsega, kar ni direktno koristilo njej, kakor je bila brez usmiljenja do posameznikov in nepremagljiva v svoji množični hipnotični zagnanosti, tako je morala tudi književnost poiskati nove, bolj prepričljive in bolj udarne načine in sredstva, če se je hotela boriti proti njej. Lava upornega individualizma, lava zatirane človečnosti je izbruhnila. Vsi, ki so se zavedali, da brezskrbno življenje iz dneva v dan, ne glede na to, kako živijo drugi, ni dovolj, vsi, ki so poznali, kakšne laži pomenijo posamezne parole, ki so spoznali lažnost navidezne ameriške demokracije, lažnost gesel o obrambi domovine in za to potrebnega oboroževanja in vojskovanja, vsi, ki so spoznali dvomljivo vrednost zakonov, vsi ti so se združili v protestu. Njihov cilj je bilo odpreti oči drugim, njihov namen je bil zrušiti vsemogočno oblast družbe, katere bog je dolar in katere smisel je uničenje človečnosti.

In vendar val kritičnega pisanja, ki se je rodil iz te zavesti resničnega spoznanja družbenih slabosti in katerega del je postalo tudi gibanje beat generacije s svojo osnovno noto protesta in zahtevo po drugačnih človeških odnosih, ne pomeni česa povsem izvirnega v tradiciji ameriške literature. Kritika ustaljenih, često zastarelih in nestrpnih konvencij je navzoča v veliki množici del številnih pisateljev in pesnikov iz večine obdobja ameriške kulture, v največji meri pa velja to zlasti za pisatelje dvajsetega stoletja, katerih dela je ameriška javnost sicer sprva sprejela odklonilno, ki pa danes uživajo svetovni sloves in so dosegli priznanje tudi na domačih tleh. V to vrsto sodijo mnoga slavna imena, ki jih poznamo tudi pri nas in med katerimi naj omenim le najbolj značilna: Theodor Dreiser, Eugene O'Neill, Francis Scott Fitzgerald, Dos Passos, Arthur Miller, Salinger, Vidal, Henry Miller in še vrsta drugih, med pesniki dvajsetega stoletja, ki so še pred drugo svetovno vojno z grenko ironijo in trpko prizadetostjo spoznavali in slikali propad človečnosti v ameriški družbi, pa sta bila zlasti hudo kritizirana in vendar navsezadnje priznana tudi pesnika E. E. Cummings in Hart Crane.

Morda najbolj značilen predstavnik takšnega družbeno kritičnega pisanja pa je bil tudi velikan ameriškega humorja, očka Mark Twain, značilen tudi po

tem, kako so bila njegova prva dela ob izidu sprejeta med ameriško javnostjo. Izjava, ki se je nanašala na njegovo mojstrovino »Pustolovščine Huckleberryja Finna« in ki je ob prvem natisu knjige izšla v časniku *Boston Transcript*, močno spominja na ocene beatniške književnosti. Avtor članka namreč pravi o knjigi, ki jo imamo tudi v slovenskem prevodu, da je delo »grobo, primitivno in neelegantno«, da »opisuje vrsto dogodkov, ki ponižajoče vplivajo na človeškega duha« in da je knjiga v celoti »bolj primerna za bralce zanikrnih predmestij kot za inteligentne, častivredne ljudi«. Toliko, kar zadeva objektivnost in razumevanje s strani nekaterih kritikov, ki so očitni eksponenti tistega sovražnika vseh naprednih gibanj, ki se skriva v sleherni družbeni stvarnosti in ki ga označujejo propad človečnosti, prenapete konvencije, hinavščina, sebičnost, strah in sentimentalnost, predvsem strah, ki ga takšna družba čuti pred individualno in ustvarjalno izvirnostjo posameznikov.

Povezanost s takšno napredno, v očeh družbe destruktivno tradicijo pa ni bila edini zaveznik piscev beat generacije. Svojo oblikovno sproščenost in brez-kompromisno udarnost je gibanje črpalo tudi iz dognanj in dosežkov avtorjev, ki so hkrati s pojavom beat generacije pričeli delovati v okviru drugih gibanj za prenovitev pesniškega izraza in renesanso proze. Med temi velja zlasti omeniti tri skupine, ki so stopile v življenje ameriške kulture skoraj hkrati z beat generacijo in se trudile najti vsaka svoj formalni in vsebinski koncept v uporabi zoper utesnenost družbenih in literarnih norm. Prva med njimi je bila vsekakor skupina zbrana okoli revije »Black Mountain Review«, ki jo je izdajala univerza Black Mountain College v severni Carolini. Osnovni vsebinski koncept te skupine je disciplinirano intelektualno in fiziološko obravnavanje sveta, bolj sinteza kot analiza življenja in dogajanja, intenzivna, vendar čustveno neprizadeta. Najvidnejši predstavnik te poezije je dolgoletni urednik revije Black Mountain Review Charles Olson, ki je v svojem esaju, katerega je pod naslovom »NACRTNI, gonilni, udarni, perspektivni VERZ proti NENAČRTNEMU« v reviji *Poetry New York št. 5* objavil že leta 1950, postavil nove zakonitosti tako imenovane »poezije v prostoru«.

Druge skupina, znana pod imenom San Francisco Renaissance, je v svojem sublimiranem odnosu do poetične vsebine podobna prvi, le da so njeni avtorji bolj čustveno kot zgolj fiziološko prizadeti in je njihov izraz visoko estetski in melodično ubran.

Skupina pesnikov, katere središče je New York, pomeni tretje tako sorodno gibanje. Njihova dela so izrazita podoba civilizacije in s tem upor proti pretirani mehanizaciji življenja.

Spoznave in načini izpričevanja protestov, porojenih iz teh spoznanj, kakor so le-ti našli svoj izraz v poeziji vseh teh gibanj, so pomenili močno oporo ustvarjalcem beat generacije, katerih torišče delovanja je bil sprva New York, ki pa so se kasneje, zvečine okrog leta 1954, preselile v okolico San Franciscosa, kjer so ob že obstoječih oblikah novih gibanj našli ugodno ozračje za svoje ustvarjanje. In vendar, medtem ko so ostale skupine ohranile še dovolj umirjeno izražanje svojih protestov, se avtorji gibanja beat niso zadovoljili s tako nenevarno obliko izpovedovanja svojih opažanj in kritik, kajti v skoraj obupni situaciji, v kateri se je znašla individualna človečnost Amerike, kakor jo v svojem članku »Poezija, nasilje in trepetajoča jagnjeta« opisuje Allen Ginsberg, vse to ni bilo dovolj. Najti je bilo torej treba nov, silovitejši in, čeprav za ceno manjše estetske vrednosti, bolj divji, bolj surov in napadalni izraz, če naj

poezija v resnici pomaga spreminjati nečloveški stroj ameriške družbene stvarnosti, če naj strga masko samozadovoljne benavosti z obraza zlagane ameriške samozavesti. Zatorej izpričuje poezija piscev beat generacije tako strastno zavzetost, zato je tako brezkompromisna v izbiri izrazov in načinov svojega izpovedovanja, odtod prav brutalni realizem vsebinske neposrednosti. Dekadenca? Nemogoče je kaj takega trditi o poeziji, ki se skoraj dobesedno z zobmi in kremplji bojuje proti dekadentnosti družbe. Vulgarnost? Da, vendar, kako naj bi sicer razburila javnost in opozorila ne samo nase, marveč tudi na izprijenost okolja, iz katerega izhaja. In ne samo to. Kljub občasni banalnosti in nestetski izbiri besede ohranja ta poezija edinstveno moč resnično angažirane umetniške izpovedi, epsko širino, kakor jo je prevzela iz dediščine velikega pesnika ameriške človečnosti in ljubezni do prostosti, Walta Whitmana. V njej pa so tudi prav čudoviti elementi liričnih prvin, ki dokazujejo globoko potrtost zavestno prebujenega pesnika, ki spoznava vso gnilost lepih gesel, s katerimi slepi aparat v službi velikih dobičkarških trustov ameriško ljudstvo, v njej so elementi tiste osebne zavzetosti in *notranje razdvojenosti*, ki jo včasih občuti vsak človek in ki je prav zato našla svoj odsev tudi v poeziji beat generacije. Vse to so kvalitete, ki močno odtehtajo nekatere malenkostne pomanjkljivosti stvaritev avtorjev beat generacije in zaradi katerih zavzema gibanje že danes pomembno mesto v svetovni literaturi. Prepričan sem, da bo književnost tako sijajnih umetnikov, kot so Allen Ginsberg, Philip Whalen, John Wieners in Jack Kerouac, tudi v prihodnje ohranila svojo vrednost in pomen v zgodovini človeške kulture. S tem bo upravičila svoj obstoj in svojo vlogo.

Mart Ogen

KRONIKA

KNJIŽEVNOST

PILONOVI SPOMINI. »Zagledal sem se v svojo preteklost«, je zapisal znani slovenski montparnasovec Veno Pilon v uvodnem stavku k svoji knjigi *Na robu** in s tem poudaril, da gre za memoarsko delo. Izid knjige je povezan s Pilonovo vrnitvijo v domovino, pomeni torej tudi važen mejnik v nenavadno bogatem življenju primorskega rojaka, saj se vrača kot človek, ki je življenje »ljubil do roba« in nam zato lahko marsikaj pove. Za tiste pa, ki jim je znano, da je Pilon včasih čopič zamenjal s peresom, bo publikacija zanimiva tudi s te strani. Sicer pa razlogov za nastanek knjige ne smemo iskati zgolj v zunanjih pobudah, iz knjige je razvidno, da je bila avtorjeva odločitev globlje narave, da je živo povezana z njegovim občutkom življenjske navzočnosti.

Ker je Pilon zajel v svojih spominih domačo vso svojo preteklost, časovni kompleks blizu sedemdesetih let, je moral izbrati poseben način, da je mogel na sorazmerno majhnem prostoru razvrstiti obsežno gradivo. Metoda je preprosta: iz velike celote je odbral zvečine samo drobce, ki so značilni za posamezna slikarjeva obdobja, vendar po svoji vsebini ne takā, da bi zahtevala shematično kontinuiteto. S tem načinom si je pustil odprta vrata pri izboru, razvrščanju in razmerju snovi ter tako ustvaril svojevrsten moderen mozaik. V glavni črti je obdržal le časovno perspektivo, ker je bil končni smoter vendarle pokazati svoj obraz v luči lastnega razvoja. V linearni časovni tok so

* Veno Pilon, *Na robu*, Slovenska matica 1965.